

СВІТОВА ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ

Кажан В.А., аспірант, НДФІ при Академії фінансового управління

У статті автор спробував узагальнити та систематизувати концептуальні засади методів визначення, оцінки та управління кредитними ризиками в банківських системах інших країн та оцінити їх практичну ефективність з огляду на адаптацію управлінських підходів іноземних банків в Україні.

Ключові слова: банківська система, кредитні ризики, кредитоспроможність, позичальник, ліквідність активів, оборотність капіталу, залучення коштів, прибутковість.

ВСТУП

Ослаблення банківської системи через посилення негативного впливу світової фінансової кризи певною мірою сприяло переоцінці кредитних ризиків і зміні механізмів їх виявлення. Однак розгортання фінансової кризи, яка стала каталізатором прояву наявного кризового потенціалу, актуалізувало дослідження передумов його формування й результатів прояву з метою вироблення зважених підходів до реалізації банківськими установами кредитної політики [1].

Проблеми управління ризиками банківської діяльності розглядаються у вітчизняній та зарубіжній економічній літературі. Х. Марковіц, М. Міллер, Ф. Модельяні, М. Скоулз, А. Шарп заклали основи дослідження у фінансовій системі. В роботах О. Де Бандта, Д. Вальдо, Г. Гортон, Е. Девіса, П. Кругмана, Т. Темзелідеса, Ф. Хартмана розкриваються особливості ризиків саме в банківській системі країн ЄС та США. Окремі аспекти ризику в банківській системі вивчали Ф. Аллен, Е. Бартоломью, С. Бхатачарія, Я. де Віт, Н. Воллес, С. Гвінн, Д. Гейл, Р. Гроссман, Д. Даймонд, Ф. Дибвіг, К. Жаклін, К. Каломіріс, А. Керрон, Р. Мертон, Б. Паріджі, А. Рольнік, Ж.-К. Роше, І. Свери, А. Сондерс, К. Фрексас, Д. Шьонмакер, колектив дослідників Банку міжнародних розрахунків в Базелі (БМР), Федеральної резервної системи США (ФРС), Європейського центрального банку (ЄЦБ). Російські та українські науковці, які вивчають проблеми управління ризиками в банківській системі, в своїх працях висвітлили окремі питання нагляду над комерційними банками, теорії та практики проведення активно-пасивних, міжбанківських операцій комерційними банками цих країн. Особливо відзначимо дослідження таких авторів як А.Г. Алтунян, Р.Х. Аляудінов, О.В. Балакірева, І.В. Бушуєва, Н.Д. Галапуп, Р.А. Грищенко, І.М. Ігумен, В.М. Коваль, Л.В. Конопатська, О.В. Пернарівський, М.М. Романов, О.В. Романченко, А.О. Сігайов, В.А. Сушко, О.Б. Фінкельштейн та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Погіршення прибутковості банківських установ ЄС на початку 90-х років минулого сторіччя внаслідок прорахунків у кредитній діяльності та встановлення нормативної планки рівня економічного капіталу, достатнього для нівелювання екстраординарних збитків банківської установи на рівні 8% від зважених за ризиком активів, стали основними чинниками поширення сучасних моделей оцінки кредитного ризику.

Застосування таких моделей спрямовано на оцінку, узагальнення та управління, в першу чергу, неочікуваним кредитним ризиком у різних географічних зонах, в яких європейський банк проводить свої операції, та по різних кредитних продуктах. Моделі оцінки неочікуваного кредитного ризику також допомагають банкам у просуванні внутрішніх процедур активного управління кредитним портфелем, оцінці прибутковості окремих банківських продуктів, визначенні мотивації персоналу тощо.

Обґрунтовуючи удосконалення існуючих та використання нових управлінських методів і моделей, дослідники розглядають практичні аспекти управління банківськими операціями в комерційних банках Росії та України, вибірково спираючись на ті чи інші теоретичні підходи. Проте, такі розробки потребують застосування системного підходу до визначення сутності, джерел, механізмів дії, порівняння результатів окремих методів оцінки та управління ризиками. Сучасні моделі управління неможливо побудувати без досконалого вивчення елементного складу об'єкту дослідження, а саме, — без детального, багатовекторного розгляду середовища, причин та механізмів виникнення та дії ризиків у банківській системі, без врахування рекомендацій Банку міжнародних розрахунків та критичного аналізу сучасної практики управління ризиками в комерційних банках ЄС та США.

Метою цієї статті є спроба узагальнити та систематизувати концептуальні засади методів визначення, оцінки та управління кредитними ризиками в банківських системах інших країн та оцінити їх практичну ефективність з огляду на адаптацію управлінських підходів іноземних банків в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

У практиці роботи зарубіжних банків аналізу кредитного ризику та управління ним приділяється велика увага. Роуз зазначає, що «банківські ризики мають тенденцію концентруватися в кредитному портфелі. Якщо у банку з'являються серйозні фінансові труднощі, то проблеми зазвичай виникають через кредити, які неможливо стягнути внаслідок прийняття помилкових управлінських рішень, незаконних маніпуляцій з кредитами, проведення неправильної кредитної політики і непередбаченого економічного спаду [2]».

Зарубіжні банки для оцінки кредитного ризику застосовують спеціальні методики кредитного рейтингу. Здебільшого ці методики являють собою сукупність параметрів, які оцінюють кредитоспроможність і мають комплексний характер. Багато в чому вони схожі, тому що охоплюють приблизно однакове коло показників і відомостей і дозволяють співставити безліч факторів кредитного ризику.

Розглянемо основні методики оцінки кредитоспроможності позичальника в зарубіжних країнах. Англійські клірингові банки роблять оцінку можливого ризику неплатежу по кредиту із використанням методик PARSEL і CAMPARI.

Методика PARSEL включає:

P — Person — інформація щодо персони потенційного позичальника, його репутації;

A — Amount — обґрунтування суми кредиту, що запитується;

R — Repayment — можливість погашення;

S — Security — оцінка забезпечення;

E — Expediency — доцільність кредиту;

R — Remuneration — винагорода банку (процентна ставка) за ризик надання кредиту.

Методика CAMPARI більш розширена в системі оцінки:

C — Character — репутація позичальника;

A — Ability — оцінка бізнесу позичальника;

M — Means — аналіз необхідності звертання за позикою;

P — Purpose — мета кредиту;

A — Amount — обґрунтування мети кредиту;

R — Repayment — можливість погашення;

I — Insurance — спосіб страхування кредитного ризику.

У практиці американських банків застосовують «правило п'яти Сі»:

1C — customer's character (характер позичальника) — репутація позичальника, ступінь відповідальності, готовність і бажання погашати борг.

Банк прагне отримати психологічний портрет позичальника, використовуючи для цього бесіду з ним, досє з архіву, консультації з іншими банками і фірмами та іншу доступну інформацію, щоб з'ясувати, як позичальник (фірма чи приватна особа) ставився до своїх зобов'язань у минулому, чи були у нього затримки в погашенні позик, який його статус у діловому світі.

2C — capacity to pay (фінансові можливості) — припускає ретельний аналіз доходів і витрат позичальника та перспектив зміни їх у майбутньому. У позичальника є три джерела коштів для погашення позики: поточні касові надходження, продаж активів, інші джерела надходження (включаючи за позичення на грошовому ринку). Критичне значення для погашення позики має динаміка дебіторської заборгованості підприємства і зміни його товарних запасів. Частіше за всіх з цими статтями пов'язані труднощі в погашення позики.

3C — capital (капітал, майно) — велику увагу банк приділяє власному (акціонерному) капіталу фірми, його структурі, співвідношенню з іншими статтями активів і пасивів.

4C — collateral — забезпечення позики, достатність, якість і ступінь реалізованості застави у випадку непогашення позики.

5C — current business conditions and goodwill (загальні економічні умови) — визначають діловий клімат в країні і впливають на стан і банку, і позичальника. Наприклад, стан економічної кон'юнктури, конкуренція інших виробників аналогічного товару, податки, ціни на сировину.

Багато американських банків для оцінки здатності позичальника погасити кредит використовують чотири групи основних показників фінансового стану, які розраховуються на основі даних бухгалтерської звітності: ліквідність активів, оборотність капіталу, залучення коштів, прибутковість.

Показниками ліквідності активів є:

1) коефіцієнт ліквідності (відношення найбільш ліквідних активів до короткострокових боргових зобов'язань), що дозволяє прогнозувати здатність клієнта оперативно погасити борг банку в найближчій перспективі на основі оцінки структури оборотного капіталу;

2) коефіцієнт покриття (відношення оборотного капіталу до короткострокових боргових зобов'язань), що характеризує межу кредитування і достатність обігових коштів для погашення всіх короткострокових боргів.

Показники оборотності капіталу — це оборотність всіх активів, оборотність основного капіталу, оборотність дебіторської заборгованості, оборотність запасів. Характеризуючи швидкість обігу основного і оборотного капіталу і якість активів, показники оборотності допомагають більш точно оцінити тенденції зростання коефіцієнта покриття. При збільшенні цього коефіцієнта за рахунок зростання запасів і уповільнення їх оборотності висновок про підвищення кредитоспроможності позичальника не робиться.

Коефіцієнти залучення розраховуються як відношення всіх боргових зобов'язань до загальної суми активів або до основного капіталу. Вони показують залежність фірми від позикових коштів, що також визначає її кредитоспроможність.

Показники прибутковості розраховуються як частка прибутку в доходах, норма прибутку на активи, норма прибутку на акцію. Висока прибутковість фірми забезпечує виплату відсотків по кредиту та збільшення доходів, спрямованих на інвестиції.

У Франції для загальної оцінки підприємства на предмет кредитування використовується методика, до якої входять наступні показники.

Фінансово-економічна оцінка підприємства, що включає характер діяльності підприємства і тривалість його функціонування, а також фактори виробництва:

1) трудові ресурси (освіта, компетентність та вік керівника, наявність у нього наступників, частота переміщення керівників по робочих місцях, структура персоналу, показники простою, співвідношення оплати праці і доданої вартості);

2) виробничі ресурси (співвідношення амортизації та засобів, що амортизуються, рівень інфляції);

3) фінансові ресурси;

4) економічне середовище (на якій стадії життєвого циклу знаходиться продукція, що випускається, стадії розвитку ринку основної продукції підприємства, чи є підприємство монопольним виробником, умови конкуренції, комерційна політика фірми, ступінь засвоєння прийомів і способів маркетингу).

Оцінка кредитоспроможності підприємства базується на його звітних балансах та звітах про прибутки і збитки. Методики оцінки кредитоспроможності позичальника диференційовані за галузевою приналежністю і формою власності. Вони розрізняються для фірм та приватних осіб.

Дані щодо підприємства збираються в Центрі з визначення ризиків (Банк Франції). Цей Центр отримує від банків щомісячну інформацію про суму кредитних ліній, відкритих кожному підприємству, та кредитів, коли вони перевищують певну межу, з розбивкою за великими категоріями. Це дозволяє банкам отримувати інформацію про загальну суму кредитів, наданих банківською системою кожному клієнту, а державним органам — стежити за динамікою обсягу і кредитів за галузями господарства та здійснювати селективну кредитну політику.

У картотеці Центру чотири розділи. У першому розділі 10 груп (від «А» до «К») залежно від розміру активу балансу. Другий розділ називається кредитним котируванням, має 7 груп з шифрами від 0 до 6. В залежності від оцінок керівників інших підприємств, що мають з ним ділові зв'язки, підприємство отримує свій шифр. Третій розділ класифікує підприємство щодо платоспроможності. Банк Франції фіксує всі випадки неплатежів, і залежно від цього клієнти банків поділяються на три групи:

1) шифр 7 — пунктуальність у платежах, відсутність реальних труднощів у коштах протягом року;

2) шифр 8 — тимчасові труднощі, які не ставлять під загрозу платоспроможність підприємства;

3) шифр 9 — платоспроможність підприємства сильно скомпрометована.

Четвертий розділ картотеки ділить всіх клієнтів на дві групи в залежності від того, приймає до обліку чи ні Банк Франції їх векселі та цінні папери.

Банки Німеччини застосовують методику кредитного рейтингу, який включає в себе оцінку кредитоспроможності зацікавленої в кредиті фірми та гарантій, що надаються нею. Кредитоспроможність клієнта в одному з німецьких банків визначається за 17 критеріями, розбитим на 5 груп:

1) менеджмент: якість менеджменту, грамотність ведення фінансової документації;

2) ринок (галузь): розвиток ринку і галузі, вплив динаміки кон'юнктури, географії одержувачів продукції і постачальників, експортних та імпорتنих ризиків, гострота конкуренції, продукція і асортимент, стандарти;

3) відносини з клієнтом: ведення рахунків, відкритість клієнта і його готовність представляти інформацію про свою діяльність;

4) економічні умови: оцінка річного балансу, спільні майнові умови;

5) перспектива розвитку підприємства: розвиток за період після опублікування останнього річного балансу, виробниче планування, планування прибутковості і майбутнього обслуговування капіталів, специфічні ризики виробництва.

За кожним з вказаних критеріїв оцінка робиться за шестибальною шкалою («6» — найгірший показник). Забезпечується перевірка оцінок на основі наявної документації. Рейтинг кредитоспроможності розраховується як середній показник на підставі виставлених за кожним параметром балів. Окремо, також за шестибальною шкалою, визначається рейтинг вартісних гарантій в залежності від повноти їх надання та покриття ними зобов'язань за кредитом і відсотками. На підставі оцінки кредитоспроможності та наданих гарантій визначаються ризики кредитування і приймається рішення щодо надання кредиту: при загальному ступені ризику 1-4 класу кредитування здійснюється, при ризику 5 і 6 — кредитування не здійснюється або припиняється.

Розглянуті методи базуються на бальній оцінці фірми — одержувача кредиту за кожним компонентом оцінки. Критерії, за якими здійснюється отримання тієї чи іншої кількості балів, строго індивідуальні для кожного банку, базуються на його практичному досвіді і періодично переглядаються. Допустимі і оптимальні значення окремих економічних показників опираються на накопичену статистику.

Особлива увага приділяється також достовірності відомостей. Інформація щодо перевірки рейтингу підбирається зазвичай на основі аналізу кредитної заявки. З неї виділяють найбільш істотні фактори, що визначають діяльність клієнта. Додаткову інформацію отримують в ході особистої зустрічі з клієнтом, внутрішньобанківської інформації про рахунки та історії кредитних взаємовідносин з позичальником, особистих спостережень та інспекцій, відомостей з інших джерел.

Дуже цікавий і важливий закордонний досвід прогнозування фінансового стану позичальника в майбутньому кредитному періоді. Так, на основі розрахунку очікуваного обсягу доходів (перш за все

суми виручки від продажу продукції), суми витрат, розміру прибутку складаються порівняльні баланси доходів і витрат. Потім складається касовий кошторис позичальника на майбутній період з даними про джерела грошових коштів (прибуток, амортизація, кредитори) та їх використання (капіталовкладення, погашення заборгованості). Прогнозні дані про грошові потоки також надаються позичальником і служать підставою щодо оцінки кредитоспроможності.

При оцінці кредитоспроможності враховуються також майбутні зміни кон'юнктури, наявність реальних умов надходження коштів від реалізації продукції з урахуванням запланованого рівня цін, платоспроможного попиту на відповідні види продукції. При цьому зарубіжні банки запрошують фахівців для аналізу галузевого та інвестиційного аспекту кредитної заявки (якщо співробітники кредитного відділу не володіють необхідними знаннями щодо тих галузей виробництва та сфери послуг, в яких зайнятий клієнт).

При виявленні неблагополучної (проблемної) позики вживаються заходи щодо забезпечення погашення кредиту. Найкращий варіант — розробка разом з позичальником плану заходів для відновлення стабільності компанії та усунення диспропорцій. Якщо ці заходи не досягають мети, то банк відстоює свої інтереси шляхом продажу забезпечення, оголошення неплатника банкрутом. Банк повинен діяти без зволікання, тому що коли позичальник затримує платежі торговим кредиторам, страховій компанії, податковим органам, то на його майно буде накладено арешт. У цьому випадку банк виявиться у довгій черзі кредиторів, що вимагають відшкодування боргу.

Перший крок при виявленні проблемної позики — це об'єктивна оцінка ситуації, що склалася. Перш за все необхідно усвідомити позицію позичальника — чи він хоче виправити становище, чи можна йому довіряти, чи здатне керівництво компанії відновити її прибутковість. Велике значення має також стан самого банку. Якщо у нього багато безнадійних боргів, не варто вступати в дорогу операцію судового стягнення, а краще залагодити справу мирним шляхом, анулювавши частину боргу, що залишився. Інше рішення може полягати в продажу банком застави. Для цього необхідно встановити, що банк дійсно має безумовне право розпоряджатися заставою, і з'ясувати, які можливості його реалізації. Звичайно це дорога і тривала процедура.

ВИСНОВКИ

Здійснені у статті дослідження дозволили сформулювати наступні висновки.

1. Досвід роботи зарубіжних банків розвинутих країн, оснований на детальному опрацюванні всіх кредитних процедур, багатофакторному аналізі кредитоспроможності потенційних позичальників, дозволяє значно знизити кредитний ризик.

2. Спільний аналіз усіх факторів стосовно кожного конкретного випадку дає можливість прийняти зважене рішення щодо кредитоспроможності позичальника, доцільності видачі йому кредиту, цінових і нецінових умов кредитного договору.

3. Управління кредитним ризиком банку дає змогу своєчасно прийняти відповідні заходи з метою забезпечити необхідний рівень фінансового стану, прогнозувати наслідки зміни рівня кредитного ризику, оцінити можливі втрати та ефективність розроблених і впроваджених заходів.

4. Виходячи із дослідження можливо рекомендувати до впровадження досвід закордонних банків щодо управління кредитними ризиками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нідзельська І.А. Кредитні ризики та їх наслідки для банківської системи в умовах поглиблення фінансової кризи. / І.А. Нідзельська // Фінанси України. — 2009. — №8. — С. 102-108.

2. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Роуз Питер С. — М.: Дело, 1995.

3. Беляков А.В. Банковские риски: проблемы учета, управления и регулирования (2-е изд). Управленческая методическая разработка. / А.В. Беляков. — «БДЦ-пресс», 2004.

4. Майстер Э. Предписания о собственном капитале банков: от Базеля I к Базелю II. / Э. Майстер. // Бизнес и банки. — 2000. — №№1-2.

5. Soros G. Open Society. Reforming Global Capitalism. / G. Soros. — New York: Public Affairs, 2000.